

Var Hans Hedtoft imperialist?

– Nogle betragtninger over de senere års Grønlands-debat

Af Claus Bornemann

For et års tid siden blev jeg opfordret til at skrive en artikel om udviklingen i Grønland til tidsskriftet »Politica«, som udgives af en kreds fra Institutet for Statskundskab ved Århus Universitet.

Selv om det anerkendes, at ansatte i den offentlige tjeneste har en vis ytringsfrihed, var det med nogen betænkelighed, at jeg imødekom opfordringen, ikke mindst i betragtning af, at det drejede sig om et videnskabeligt tidsskrift. Jeg sagde ja, dels fordi jeg mener, at mine mange år i Grønlandstjenesten berettiger mig til at deltage i debatten, dels fordi jeg længe har haft lyst til at kommentere de nyeste samfundsvidenskabelige publikationer om Grønland.

Når jeg i denne artikel har en række indvendinger mod nogle af disse publikationer, er det ikke den kritiske forskning som sådan, jeg er ude efter – den forekommer mig nyttig som supplement til den politiske og administrative praksis. Men når denne forskning udarter, må det være berettiget at reagere.

Mine indvendinger retter sig især imod den firkantede måde, hvorpå flere

forfattere behandler den historiske udvikling, og ikke mindst motiveringen for den reformpolitik, der umiddelbart efter den anden verdenskrig blev sat i værk i Grønland.¹

1. Dansk imperialisme i Grønland?

I skolen lærte vi at Danmark gennem historien har ført en human politik i Grønland, hvor hensynet til det grønlandske folks velfærd var hovedformålet, medens ønsket om udbytte først kom i anden række. Det er denne myte, den nyere litteratur søger at punktere. Som eksempler herpå kan henvises til Jørgen Viemoses bog *Dansk kolonipolitik i Grønland*, og til en antologi med titlen *Grønland – imperialisme med dansk ansigt* udgivet af en gruppe dansklitteraturstuderende ved Københavns Universitet.

Jørgen Viemose fastslår i sit forord, at formålet med de danske aktiviteter i Grønland altid har været at opnå økonomisk gevinst, ikke til fordel for hele det danske folk, men for dele af det danske borgerskab – altid på bekostning af det grønlandske folk og den danske under-

klasse, som blandt andet via skatterne har været med til at sikre borgerskabets udbytte af kolonierne.

Nu vil ingen vel bestride, at Grønland indtil 1953 var en dansk koloni, og at der fra starten har været tale om dansk imperialismen i klassisk forstand. Man kan så rejse spørgsmålet, om danske i særlig grad har udbyttet Grønland og optrådt som typiske imperialister, eller om vi fortjener betegnelsen humane kolonisatorer, en betegnelse vi plejer at smykke os med. I sin bog *Ligestilling uden lighed* søger Mads Lidegaard at påvise forskellige grundlæggende forskelle mellem kolonisationen i Grønland og den globale kolonisation, som den sammenlignes med. Hans hovedargument er, at Grønland igennem historien som regel har givet underskud. I de få perioder, hvor der var tale om overskud, blev øen administreret ud fra det princip, at overskuddet skulle komme grønlænderne selv til gode og bruges i selve landet. Den opfattelse imødegås af såvel Viemose som af de danskstuderende, der i deres bog tager diskussionen op med Lidegaard.

Jeg føler mig ikke kompetent til at blande mig i denne historiske debat. Hvis Danmark ikke har optrådt som udbytter, kan det måske skyldes, at der ikke var meget at hente i Grønland. Havde de grønlandske fjelde rummet lettilgængelige værdier, er det muligt, at den danske Grønlandspolitik havde fået et andet forløb. Vi er næppe så meget bedre end andre europæiske nationer.

Den danske indsats i kolonitiden er imidlertid ikke genstanden for denne artikel. Det, der interesserer mig er, om

der er hold i den påstand, at dansk indsats efter 1950 blot er en direkte fortsættelse af den kolonipolitik, som Danmark har drevet i Grønland gennem mere end 200 år. At det er tilfældet, er hverken Viemose eller de danskstuderende i tvivl om. For dem er det klart, at nyordningen efter 1950 er en fortsættelse af dansk imperialistisk kolonipolitik, blot i anden forklædning. Den egentlige drivkraft bag aktiviteterne i Grønland efter 2. verdenskrig er efter Viemoses opfattelse den danske kapitals ønske (krav) om at anvende det grønlandske område.

Ganske vist har Danmark i de forløbne 30 år ydet meget betydelige beløb til Grønland, men dels er hovedparten af disse penge gået tilbage i danske lommer, dels har de store investeringer haft det langsigtede mål at udvikle og fastholde Grønland som funktionsområde for kapitalen. Udviklingen af området betyder efter Viemoses opfattelse at etablere de produktionsforhold og de fysiske strukturer, som er nødvendige for kapitalens akkumulation i området. Med andre ord har investeringer på længere sigt haft det hovedformål at skabe grundlag for den private kapitals profit. Gennem etablering af rigsfællesskabet i 1953 sikredes rigdomme i den grønlandske undergrund på langt sigt som dansk statseje. Med nyordningen var Grønland blevet integreret i den danske kapitals aktivitetsområde. Investeringer i infrastruktur, uddannelse og sundhedssektor har været nødvendige for at tilvejebringe de almene betingelser for kapitalens udfoldelse, hævder denne litteratur.

Har danske i særlig grad udbytter Grønland og optrådt som typiske imperialister, eller fortjener vi betegnelsen humane kolonisatorer? (Fot.: Mogens S. Koch, Umanak).

2. Er kolonipolitikken fortsat efter 1950?

Når man på nært hold har været vidne til udviklingen i Grønland efter 1950, forekommer disse beskrivelser af den nyere grønlandspolitik misvisende. Jeg løber naturligvis den risiko at blive erklæret inhabil, fordi jeg som embedsmand har været deltager i processen. Men det er påfaldende, at der selv i positive anmeldelser af de nævnte bøger rejses tvivl om behandlingen af tidsrummet efter 1950.

Eksempelvis efterlyser Ove Johnsen i en artikel i »Politica« (10. årg. nr. 3, 1978) en præcisering af betydningen af den danske imperialisme for Grønland efter nyordningen. Senere tilføjer han, at han finder det problematisk at anvende den »klassiske« imperialisme forms karakteristika til beskrivelse af den danske imperialisme i dette tidsrum.

En anden usikkerhedsfaktor med hensyn til hvilke rationelle overvejelser der i danske beslutningstagerkredse blev gjort

angående omlægningen af den »forældede« økonomiske politik, udgøres efter Johansens opfattelse af den reaktion, der udgik fra den danske opinion ved åbningen af Grønland: »den åbenlyse sociale og sundhedsmæssige nød måtte skønnes at have øget det fra Danmark kommende pres for gennemgribende reformer i hele det grønlandske økonomiske grundlag«.

Grønlandskommissionen af 1950 og den politik, den kom til at danne basis for, indebar et markant brud på den hidtidige statslige økonomiske politik, og termen »dansk kolonialisme« må i henhold til Ove Johansen, ubetinget gives en anden betydning, når den anvendes til betegnelsen af den danske stats adfærd over for Grønland efter nyordningens iværksættelse.

Ove Johansen tager afstand fra den opfattelse, at den nyere Grønlandspolitik skulle være en direkte fortsættelse af den århundredgamle danske kolonipolitik, blot med et mere humant præg i valg af metoder etc. Det sker bl.a. med følgende bemærkninger.

»En beskrivelse/karakteristik ad disse baner giver os blot ikke særligt dybtgående indblik i det afhængighedsforhold, Grønland anno 1978 står i til Danmark, og som videreførelse heraf – og denne artikels intention in mente – grønlændernes muligheder for at kunne udvikle et Grønland på egne betingelser. Dertil kræves at analyse som i sin betragtningsmåde er bredere end den, der i udviklingen blot ser en fortsættelse af den traditionelle kolonipolitik, hvor statsmonopolet opgives til fordel for privatkapitals

penetrering, og hvor det statslige administrative apparat effektiviseres for at stimulere det private initiativ. Disse træk er helt klart til stede, men må ikke analyseres isoleret, det er nødvendigt at tolke dem ind i en bredere sammenhæng«.

Også Viemose er opmærksom på den folkestemning, der opstod umiddelbart efter krigen for reformer i Grønland, men han anser blot denne stemning som en legitimering af den danske kapitals aktiviteter i Grønland. Dog erkender han, at »kapitalirrationelle« faktorer satte deres præg på statens indsats, og han strækker sig så vidt som til at karakterisere den nuværende situation i og vedrørende Grønland som yderst kompliceret, idet han peger på, at økonomiske, militærstrategiske, socialpolitiske og flere andre motiver spiller ind.

I en anmeldelse i »Politica« kalder Uffe Østergaard Viemoses bog »en forbilledlig politisk oplysende samfundsvidenskabelig historisk analyse«, men han har dog også kritiske bemærkninger. Han anser det for et problem, »at Viemose uproblematisk identificerer den objektive udviklings resultater med de bevidst formulerede subjektive hensigter hos de historiske handlende personer«. Selv om Viemose efter Østergaards opfattelse har delvis kildemæssige belæg i de interne overvejelser i bureaukratiet, er det unuanceret af reducere *hensigterne* i kolonipolitikken til dens *resultater*. Derved afskærer man sig fra en total forståelse af den historiske virkelighed. Østergaard finder derimod, at det er yderst virkningsfuldt (og berettiget) i en politisk – agitatorisk sammenhæng.

3. *En socialpolitisk målsætning i Grønland*

I bevidstheden om at de sagkyndige ikke anser de klassiske imperialismeteorier for skudsikre, når det drejer sig om Grønlandspolitikken efter den 2. verdenskrig, tør jeg fremsætte den påstand, at Grønlandskommissionens betænkning af 1950 primært var båret af en socialpolitisk målsætning – et ønske om en generel hævnning af grønlændernes levestandard. Jeg er opmærksom på, at jeg herved risikerer at blive stemplet som et offer for hvad de danskstuderende kalder »socialstatsillusionen« – men det får så være.

Det kan ikke nægtes, at udviklingen – navnlig i perioden 1950–70 – har været præget af dansk dominans, men det forekommer tvivlsomt, om der er belæg for at betegne den førte politik som imperialistisk. Det kræver i hvert fald en nærmere præcisering af betydningen af dansk imperialism. Til begrebet imperialism knytter der sig efter min lægmandsopfattelse en form for økonomisk udbytning, som næppe kan påvises i Grønland i betragtning af, at der i denne periode er overført milliarder af kroner fra den danske stat. Det faktum ændres ikke ved, at det er påvist, at størsteparten af disse penge er gået tilbage til Danmark igen. Pengene har forinden været anvendt dels til betaling af materialer og arbejdsydelser i forbindelse med de store investeringer til fremme af udviklingen (skoler, sygehuse, fiskeindustri anlæg etc.), dels til aflønning af læger, lærere, mekanikere etc., hvis ydelser er kommet den grønlandske befolkning til gode.

Havde staten handlet ud fra sam-

fundsøkonomiske interesser for riget som helhed, ville det utvivlsomt have givet bedre udbytte at anvende pengene i Danmark til etablering af motorveje, lufthavne, sygehuse, broer, forskning etc.

Over for dette argument er det fremført, at vel har staten haft betydeligt underskud på Grønland i den nyere tid, men de store investeringer har haft et langsigtet perspektiv – nemlig at gøre det grønlandske samfund modent til kapitalismens indtog. Der peges i denne forbindelse på det mest karakteristiske ved reformpolitikken, nemlig åbningen for privat kapital i Grønland.

Spørgsmålet er imidlertid, om privatiseringen var et mål i sig selv eller blot et middel til at sætte gang i udviklingen. Besvarelsen af dette spørgsmål kræver en nærmere undersøgelse af motiverne for iværksættelsen af nyordningen og af beslutningsprocesserne.

4. *Tiden efter 1945*

Det var ikke imperialistiske ambitioner, der kendetegnede det danske folk og dets politikere i årene umiddelbart efter den 2. verdenskrig. Efter 5 års undertrykkelse var der i Danmark stor forståelse for den afkoloniseringsproces, der tog fart i de følgende år, og som blandt andet manifesterede sig med Indiens uafhængighed i 1947. Det var ikke længere velset at have kolonier, og derfor måtte Grønlands kolonistatus falde i øjnene.

Medens andre lande blev lagt i ruiner i krigens år, gennemgik Grønland en udvikling, der gjorde det nødvendigt at finde nye veje i Grønlandspolitikken.

Under adskillelsen fra Danmark havde grønlænderne oplevet en administration af mindre bureaukratisk tilsnit, end de var vant til. På grund af forsyningslinierne til USA havde de stiftet bekendskab med varer, som de aldrig tidligere havde kunnet købe i de sparsomt forsynede grønlandske butikker. Folk opdagede, at der var en verden uden for Den Kgl. Grønlandske Handel. Det skabte ønsker om en ændret styreform og en stemning mod statsmonopolet i dets daværende form. Et kvikt hoved har bemærket, at varekatalogerne fra det store amerikanske postordrefirma »Sears and Roebuck« har haft større betydning for Grønlands udvikling end Karl Marxs skrifter.

4.1. *Grønlandske røster*

Da forbindelsen til Danmark knyttedes igen i 1945 var der blandt ledende grønlændere store forventninger om reformer. Typisk var en udtalelse af den senere grønlandske radiofonichef Frederik Nielsen. Han skrev den 1. juni 1945 i Grønlandsposten:

Vi må være forberedt på, at ved genoptagelsen af den direkte forbindelse med Danmark, står Grønland over for springet ind i en ny tid ... Vi må stille krav om, at Grønlands forbindelse med Danmark bliver klart præciseret. Udgør vi en del af Danmark med dansk indfødsret, eller udgør vi en kolonibefolkning med specielle love? Vi ønsker nærmere tilknytning til Danmark. Den europæiske kultur vil vi gerne beholde og udvikle, for den er vort eksistensgrundlag. Vi er gledet bort fra den

gamle eskimoiske kultur, nu må vi tilpasse os i strømlejet, og det vigtigste middel er det danske sprog. Nationalfølelsen består ikke i en fastholden i gamle skikke, men i at sikre betingelserne for slægtens beståen og udvikling.

Avgo Lynge, der blev den første grønlandske folketingsmand, skrev i det samme år:

Lad os bare sige det åbent: vi ønsker udvikling inden for det danske rige til social, politisk, økonomisk og kulturel ligestillethed. Samme krav, samme pligter, samme chancer for danskere som for grønlændere eller med andre ord, vi ønsker ud af grønlænderen at gøre en god dansk borger.

Avgo Lynge var ikke nogen dansk »medløber« – tværtimod betragtedes han i danske kredse med nogen mistillid som noget i retning af en grønlandsk rebel. Men udtalelserne er karakteristiske for stemningen blandt ledende grønlændere og forklarer noget om, hvorfor dansk Grønlandspolitik i de følgende årtier blev, som den blev.

Umiddelbart efter krigen var Grønlandsdebatten en sag mellem to grupper af embedsmænd: de der under krigen havde opholdt sig i Grønlands styrelse i København, og de der havde arbejdet i Grønland i de 5 krigsår. Den sidste gruppe ønskede reformer og blev heri støttet af mange grønlændere. Men embedsmændene i København var betænkelige. De frygtede en for hurtig åbning af Grønland til skade for den grønlandske befolkning. En grønlandsk delegation blev kaldt til København i foråret 1946, men resultatet af forhand-

Grønlandskommissionens betænkning af 1950 var primært båret af en socialpolitisk målsætning – et ønske om en generel hæving af grønlandernes levestandard. (Fot.: Mogens S. Koch, Jakobsbavn).

lingerne med Grønlands styrelse blev en afgjort skuffelse for de »fremskridtsvenlige«. Diskussionen fortsatte med uformindsket kraft og bredte sig nu fra de snævrere grønlandske cirkler til at blive en folkesag.

4.2. Dansk kritik

Myten om den danske Grønlandsadministrations fortræffelighed fik nogle slemme knubs i disse år. Forfatteren Ole Vinding skabte røre med sin bog *Grøn-*

land 1945, hvori han rettede et voldsomt angreb på ledelsen af Grønlands styrelse. Det var ikke statsmonopolet som sådant, Vinding var ude efter, men den måde hvorpå det var blevet administreret. Resultatet af monopolet var efter hans mening blevet en grønlandsk befolkning, der levede under de ringest mulige sociale forhold med bolignød, en forrygende tuberkulose, et dårligt organiseret erhvervsliv og en i politisk og administrativ henseende næsten total

umyndiggørelse. Vinding ønskede reformer, men han gik imod fantasierne om at lukke Grønland op for danske nybyggere. Heri var han enig med den »ortodokse« Grønlands-litteratur. Der var lidt nok til grønlænderne selv deroppe – for en dansker ville der efter Vindings mening slet ikke være noget at hente i Grønland.

En journalistdelegation, der besøgte det lukkede land i sommeren 1946, var lige så kritisk, og virkningerne af kritikken udeblev ikke. I det følgende år steg Grønlandsdebatten til ukendte højder, og kravet om nedsættelse af en Grønlandskommission blev stadig stærkere.

4.3. *Hans Hedtofts Grønlandsbesøg*

Utilfredsheden blandt grønlandske politikere og stemningen i den danske befolkning var baggrunden for Hedtofts rejse til Grønland i 1948. Problemet for efterkrigens danske politikere var, at de havde arvet en koloni fra tidligere generationer. Det stod ikke i noget parti-program, at Danmark skulle forblive en kolonimagt. Men det problem skulle løses: hvorledes afvikler man et tidligere koloniområde? At give grønlænderne selvstændighed var af praktiske grunde utænkeligt, og som det vil fremgå af de grønlandske udtalelser heller ikke ønsket af den grønlandske befolknings repræsentanter. Grønlænderne krævede ligestilling, og det opfattedes på daværende tidspunkt som et ønske om at få ligeret med danske i legal og ikke mindst i materiel henseende.

Under sit ophold i Grønland forelagde Hedtoft de samlede grønlandske landsråd et forslag om nedsættelse af en

Grønlandskommission, der skulle tage stilling til en reformpolitik og en åbning af det hidtil lukkede land.

Efter et døgn's interne drøftelser svarede Gerd Egede på de samlede landsråds vegne. Med henvisning til, at det i betænkningen fra 1946 enstemmigt var vedtaget, at handelsmonopolet skulle bibeholdes indtil videre, udtalte han:

Men nu er Landsrådet af den opfattelse, at der foreligger tilstrækkeligt grundlag til at gå ind på gennemgribende ændringer; idet ønsket i befolkningen om erhvervsøkonomisk og kulturelt at komme på højde med andre nationer er blevet så stærkt, at Landsrådet ikke kan sidde det overhørigt. Det private danske initiativ gør sig netop stærkere gældende end hidtil ved at oplære grønlænderne til at drive erhverv ved anvendelse af de moderne fangstmetoder, og de frie grønlandske erhverv ønsker at gribe denne mulighed til samarbejde med de private danske erhverv. Dette ønske er nu så klart udtalt, at Landsrådet betragter virkeliggørelsen deraf som sin uafviselige opgave.

Hedtoft kunne således vende hjem med Landsrådets tilslutning til sine kommissionsplaner, og de, der fulgte ham på rejsen, berettede om det stærke indtryk, de elendige sociale forhold havde gjort på statsministeren.

Kort efter sin hjemkomst nedsatte Hans Hedtoft den store Grønlandskommission, der tog fat på sit arbejde i slutningen af januar 1949. Derved var

startsignalet givet til den udvikling, som totalt har ændret det grønlandske samfund.

5. Kapitalens rolle

5.1. Var kapitalen interesseret i Grønland?

Det må være en ønskeopgave for en historiker at gå i gang med at forske i de beslutningsprocesser, der satte udviklingen i gang i Grønland. Hvad var de dybereliggende motiver? Og hvor fandtes de kapitalinteresser, som den nyere Grønlandslitteratur er så overbevist om var den egentlige igangsætter af udviklingen?

For den, der oplevede den periode, og som er bekendt med de tilgængelige dokumenter, er det vanskeligt at finde initiativer fra dansk kapitals side. Og er det nu så mærkeligt? Dansk kapital havde næppe større behov for ekspansion i efterkrigsperioden, hvor Danmark skulle opbygges efter besættelsestiden.

Grønland var et fjernt og ukendt område, og der var dengang ikke tiltro til, at landet rummede profitable mineralske forekomster, bortset fra kryolitminen, der var ved at være udtømt.

Infrastrukturen manglede, og hvad fiskeriet angik, ville en fiskeindustri være afhængig af usikre råvaretilførsler og stærkt svingende verdensmarkedspriser. Landets befolkning var fåtallig, boede spredt og frembød derfor ringe betingelser for etablering af en hjemmemarkedsproduktion. Som Ole Vinding skrev

for en dansker ville der slet ikke være noget at hente i Grønland.

Det viste sig da også, at den danske kapital ikke var interesseret i at etablere sig i den grønlandske produktion. Efter Ove Johansens mening skyldes det, at dansk kapital i 50'erne for langt de fleste branchers vedkommende ikke havde noget behov for en ekspansion ud over de nationale (danske) grænser.

5.2. Privatiseringen

Som nævnt var det de toneangivende grønlænderes ønske at blive ligestillet med danske borgere. Derfor kan det ikke undre, at datidens grønlandske og danske politikere forestillede sig en grønlandsk samfundsudvikling så vidt muligt i de samme baner, som dem man kendte fra Danmark. Derved kom en liberalisering af erhvervslivet ind i billedet.

I sin tale til de grønlandske Landsråd den 4. august 1948 rejste Hedtoft spørgsmålet, om det ikke ville være en naturlig tanke at hente den kapital og de nødvendige tekniske hjælpemidler, som ikke fandtes i Grønland, i moderlandet. For Hedtoft var det store problem, under hvilken form dette kunne ske, således at mulighederne udnyttedes, og det garanteredes, at det varigt blev til Grønlands og grønlændernes gavn. Hedtoft udtalte:

Hvorvidt dansk erhvervsliv for eksempel gennem et af staten kontrollerede dansk/grønlandsk kompagni skal medvirke til at bringe kapital og initiativer herop, eller om spørgsmålet alene skal løses af grønlænderne og styrelsen selv ved andelsforetagender eventuelt med støtte fra Danmark

eller om en kombination af danske foretagender og grønlandske andels-selskaber er den vej, man skal gå, tør jeg ikke udtale mig om endnu.

og lidt senere sagde Hedtoft:

Det må naturligvis være en absolut forudsætning, at nyorienteringen gennemføres som hidtil under statens tilsyn og med garanti over for den grønlandske befolkning, at den ikke under nogen form bliver udnyttet eller ladet i stikken . . .

I Grønlandskommissionen var der enighed om at liberalisere det grønlandske erhverv og åbne for privat initiativ, men – som det blev sagt i Hedtofts tale – med særlig hensyntagen til den grønlandske befolkning og dennes muligheder for at overtage virksomheder.

Det skulle dog vise sig, at grønlænderne langt fra var konkurrencedygtige. Privatiseringen blev til fordel for danske erhvervsdrivende og når man i dag ser resultatet, kan det undre, at der kunne skabes et flertal for denne politik i en dansk-grønlandsk kommission. Det må imidlertid ikke glemmes, at statsmonopolet var under heftig kritik og fik skyld for at hæmme alt initiativ i Grønland. Fortalerne for en liberalisering havde derfor ret let spil. Man forestillede sig, at et begrænset privat initiativ ville kunne fremme udviklingen og hjælpe det grønlandske erhvervsliv opad.

Der var også tvivl om, hvorvidt den danske stat ville være i stand til at tilvejebringe den kapital, der var fornøden for at gennemføre de tanker, der

lå i Grønlandskommissionens betænkning. Derfor indeholdt betænkningen forslag om at tiltrække dansk kapital til Grønland, men der er ikke noget der tyder på, at det primære formål med reformpolitikken skulle være at åbne Grønland for dansk kapital.

Resultatet af privatiseringen blev et andet end forudset. Det var ikke store danske foretagender med kapital og know-how, der kom til Grønland for at sætte skub i udviklingen. Derimod nedsatte et stigende antal af de håndværkere og funktionærer, der var udsendt til Grønland i forbindelse med statens arbejde, sig som private erhvervsdrivende. Det var beskedent, hvad disse mennesker tilførte det grønlandske samfund af faglig viden og kapital. Ofte uden større faglig erfaring kunne danske nedsætte sig som butikshandlende eller håndværksmestre og drage fordel af den pengerigelighed, som statens virksomhed skabte.

Erhvervstællingen i 1970 gav et klart billede af den danske dominans inden for den private sektor. På dette tidspunkt var omkring halvdelen af den samlede erhvervsaktivitet i Grønland på private hænder, og 40 pct. af de private virksomheder var grønlandsk ejede. Tællingen viste, at de danske virksomheder var dominerende, idet de beskæftigede ca. 4/5 af arbejdsstyrken og havde 5/6 af omsætningen. Denne udvikling havde fundet sted til trods for, at det var et politisk ønske, at det grønlandske erhvervsliv først og fremmest skulle præges af grønlandske virksomheder.

Erhvervstællingen i 1974 viser omtrent det samme resultat. Af de 732 pri-

Statsminister Hans Hedtoft hjemkommet fra Grønland fotograferet aug. 1948 af J. Hartmann, Nordisk Pressefoto.

vate virksomheder ejedes de 38 pct. af personer født i Grønland, hvilket næsten nøjagtigt svarer til andelen i 1970.

Erhvervstællingen for 1974 er indtil videre den sidste tælling, der findes for Grønland. Den viser klart den danske

dominans, og i det dokument, hvori tællingens resultater blev forelagt Grønlandsrådet, fastslås, at grønlænderne har stået svagt i konkurrencen mod de danskejede virksomheder i Grønland, og at mange i årenes løb havde måttet opgive deres virksomhed. Som årsag hertil peger oplægget på grønlændernes manglende etablerings- og driftskapital og leverandørkreditter samt deres ukendskab til privat erhvervsvirksomhed, og de krav der stilles såvel faglig og organisatorisk, som økonomisk og regnskabsmæssigt.

6. Forsøg på Grønlandisering

Det var som nævnt det politiske mål, at det grønlandske erhvervsliv skulle præges af grønlandske virksomheder, og det er derfor forståeligt, at erhvervstællingerne vakte bekymring selv i de borgerlige partier, der i særlig grad var gået ind for privatiseringen. I Grønlandsrådet førtes hyppige debatter om, hvorledes man kunne vende udviklingen således, at grønlænderne fik større indflydelse på erhvervslivet.

Fra rådets første år findes et dokument, hvori der peges på det dilemma, der præger erhvervspolitikken i Grønland. På den ene side er man i vidt omfang gået ind for statsdrift for at sikre den grønlandske befolknings medvirken i erhvervsudviklingen og for at hindre fremkomsten af de private monopoler. På den anden side erkendes det, at en vis privatisering kunne skabe mulighed for, at det grønlandske erhvervsliv såvel på anlægs- som på driftssiden blev mere effektivt og dynamisk og præget af større omkostningsbevidsthed.

I dokumentet diskuteres, hvorledes de forslag, der lå i betænkningen fra Grønlandsudvalget af 1960 om overdragelsen af statsvirksomheder til private kunne gennemføres, uden at det skete til skade for det grønlandske samfund. Der peges på tendenserne til dansk dominans i erhvervslivet og på de problemer, der rejser sig for den grønlandske befolknings udfoldelsesmuligheder. Derfor advares der mod at overdrage statsvirksomheder til enkeltpersoner og i stedet anbefales andelsforeninger som en egnet driftsform – først og fremmest inden for detailhandelen. Ved at vælge andelsformen kunne man fjerne betænelighederne ved privatiseringen, og derfor foreslås det i dokumentet, at statsbutikkerne afvikles i takt med, at der på de enkelte steder dannes andelsforeninger.

For administrationen var hensynet til dansk kapital irrelevant. Bestræbelserne gik i retning af at sikre erhvervsvirksomhederne for grønlænderne og så vidt muligt for grønlandske fællesskaber. I bekendtgørelsen af 1969 om støtte til erhvervet i Grønland udtaltes det, at støtten skulle administreres således, at den primært sikrede den grønlandske befolkning mulighed for at deltage i erhvervsudviklingen.

I det før omtalte og i senere dokumenter, som blev forelagt Grønlandsrådet, fandtes forslag, som alle gik ud på at sikre grønlænderne indenfor erhvervslivet. Man drøftede dannelsen af aktieselskaber, hvor en betydelig del af aktiekapitalen skulle forbeholdes Landsrådet eller staten. Der var også forslag om statens adgang til opkøb af virksomheder, som havde været ejet af

danske med henblik på overdragelse på grønlandske hænder, og nødvendigheden af konsulentbistand og af kurser for grønlandsk fødte erhvervsdrivende understregedes gang på gang².

I 1970 vedtog Grønlandsrådet et 10-punkt program, der skulle sikre den grønlandske arbejdskraft beskæftigelse, og dette program kom til at danne grundlaget for en lang række aktiviteter indenfor Grønlands Tekniske Organisation.

Fra midten af 70'erne skete en opbremsning af privatiseringen, og der blev ikke overdraget flere statsvirksomheder til privatpersoner.

Debatterne i Landsrådet og i Grønlandsrådet i 60'erne og 70'erne viser tydeligt, at der ikke har været noget politisk ønske om at fremme dansk kapitals ekspansion i Grønland.

7. Myten om den billige arbejdskraft

I denne forbindelse er der grund til at gøre op med myten om, at dansk kapital er blevet tiltrukket til Grønland for at udnytte den billige arbejdskraft. Allerede på Landsrådsmødet i 1959 drøftedes spørgsmålet om den grønlandske arbejdskraft, og under denne drøftelse blev det fra Grønlands Tekniske Organisations side hævdet, at det ville være mere økonomisk at anvende dansk arbejdskraft.³

Selv om de grønlandske lønninger ikke er på højde med de danske, har de været stærkt stigende i de sidste 15 år. Det er påfaldende, at de private danske virksomheder gennemgående beskæftiger flere danskere end grønlændere, hvorimod det omvendte er tilfældet med

statsvirksomhederne, der er pålagt en forpligtelse til at sørge for grønlandsk beskæftigelse.

8. Infrastrukturen

Det er påstået, at investeringsplanlægningen i Grønland har haft til formål at skabe en infrastruktur, der kunne åbne vejen for dansk kapitals ekspansion. Det er imidlertid kendetegnende for de investeringer, der er foretaget igennem de sidste 20 år, at de så godt som udelukkende har været rettet mod et grønlandsk behov, det være sig inden for fiskeindustrien, den sociale sektor eller uddannelsen, og at kapaciteten er søgt tilpasset den grønlandske befolknings vækst. De investeringsplaner, der hidtil er gennemført, tager ikke højde for en mulig udnyttelse af de grønlandske ressourcer, som i særlig grad kunne tiltrække kapitalens opmærksomhed.

9. Byggesektoren

Det er i det foregående hævdet, at hovedmotivet med reformerne i Grønland var at højne grønlændernes velfærd. Motivet var ikke at fremme danske kapitalinteresser, som da også stort set har holdt sig borte fra landet.

En undtagelse er byggesektoren, hvor danske firmaer har hentet store fortjenester i Grønland. Dette forhold, der er beskrevet i de årlige rapporter fra Grønlands Tekniske Organisation, er en følge af statens voldsomme investeringsaktivitet.

Man må imidlertid sætte et stort spørgsmålstegn ved den påstand, at det skulle være den danske byggekaptial, der

påvirkede staten til at investere i Grønland for at skaffe ekspansionsmuligheder for byggesektoren, således som det hævdes i den nyere kritiske Grønlandslitteratur. Det forekommer mig, at en sådan påstand billedligt talt er at spænde vognen for hestene. Det stemmer i hvert fald ikke med, at den kraftigste investeringsperiode i Grønland faldt i den sidste halvdel af 60'erne, hvor byggebranchen var fuldt beskæftiget i Danmark, og hvor det danske arbejdsmarked var overophedet. Hvorfor skulle staten i denne periode gøre en særlig indsats for at beskæftige dansk byggekaptal? Tværtimod havde planlæggerne store vanskeligheder med at få overtalt teknikerne til at gå med til at realisere det ambitiøse investeringsprogram, som var i G-60 betænkningen. Tendensen i 70'erne til at lade lokale byggefirmaer afløse de store udsendte entreprenørfirmaer peger heller ikke i retning af en favorisering af dansk kapital. Ganske vist er de fleste byggefirmaer i Grønland ejet af danske, men det drejer sig for størsteparten om »afhoppede« udsendte håndværkere, som har set deres chance for at blive mestre, men som næppe kan regnes med i de danske byggekaptalistes kreds.

10. Mineloven af 1965

Derimod er der med vedtagelsen af mineloven af 1965 og de deraf følgende uddelinger af koncessioner tilsyneladende sket en ændring af Grønlandspolitikken. Fra sidste halvdel af 60'erne og indtil hjemmestyret har Grønlandspolitikken så at sige kørt i to spor: ét præget af den hidtidige sociale udvik-

lingspolitik, og et andet vedrørende mineraludnyttelsen. Om dette kan tages som et tegn på dansk »imperialisme«, skal jeg undlade at kommentere, men givet er det, at med minelovens indførelse er der for alvor draget private kapitalinteresser ind i Grønlands udvikling.

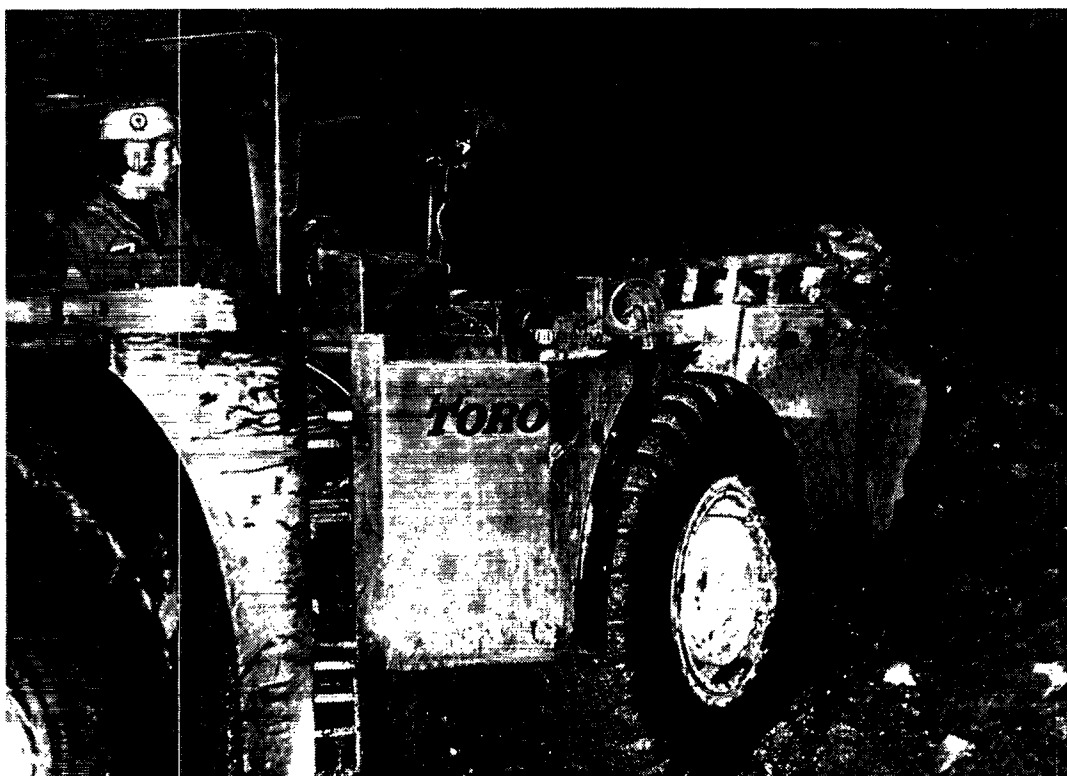
I begyndelsen af 70'erne krævede Siumutpartiet mineloven ændret for at få fastslået, at den grønlandske befolkning havde ejendomsretten til mineralforekomsterne i Grønland. Med henvisning til rigsenheden er dette krav som bekendt hidtil afvist fra dansk side. Debatten kulminerede i hjemmestyrekommissionen, hvor man vedtog et kompromis, der overlader styringen af ressourceområdet til et fællesråd bestående af danske og grønlandske politikere, hvor begge parter har vetoret. Om dette er tilstrækkeligt til at sikre grønlænderne mod »udbytning«, må tiden vise.

11. Motiverne har betydning!

Man kan spørge, hvorfor jeg bruger så mange kræfter for at påvise, at hovedmotivet i betænkningen af 1950 og 1964 ikke var at åbne vejen for danske kapitalinteresser, når jeg alligevel må erkende, at der med mineloven af 1965 er skabt adgang for storkapitalen til de grønlandske områder.

Jeg finder det imidlertid vigtigt, når man skal analysere udviklingen i Grønland, og herunder også de fejltagelser, der er gjort, at man holder sig de oprindelige motiver for øje og ikke forvrænger dem i betræbelserne på at få dem til at passe til egne teorier.

Grønland har i de forløbne 30 år gen-

Med minelovens indførelse i 1965 er der for alvor draget private kapitalinteresser ind i Grønlands udvikling. På billedet bentes en skovfuld malm ud fra Kvanefjeldet i Risø forsøgsmine. (Fot.: Lars Toft Rasmussen).

nemgået en moderniseringsproces på linie med udviklingslandene i den 3. verden. Det er naturligvis overordentlig vigtigt, under hvilke økonomiske styringsformer en sådan udvikling foregår. Alligevel finder vi en række lighedstræk i kapitalistiske og socialistiske udviklingslande. Eksempelvis kan nævnes problemerne om centraliseret eller decentraliseret styreform og om befolkningens bosættelsesmønstre. Den meget kritiserede koncentrationspolitik i Grønland er baseret på de samme argumenter, som Nyerere benyttede til at centralisere befolkningen i færre og større

landsbyer i det socialistiske Tanzania. Kontaktproblemer mellem befolkningen og udsendte eksperter møder man overalt i udviklingslandene, og i de fleste tidligere koloniområder har regeringerne vanskeligheder med at skabe entusiasme i den brede befolkning for landets udviklingsplaner.

Når man skal bedømme udviklingen i Grønland er det af væsentlig betydning, om fejl og overgreb er begået som følge af kritisable motiver, eller om problemerne er udsprunget af den moderniseringsproces, som 2/3 af verden i dag befinder sig i.

12. Den grønlandske indflydelse

Her vil det være på sin plads med nogle bemærkninger om den grønlandske indflydelse. Det er karakteristisk for den nyeste Grønlandslitteratur, at den tillægger grønlandske politikere en meget beskeden rolle. Ganske vist har udviklingen siden den 2. verdenskrig været dansk domineret, men derfra og til at reducere grønlandske politikeres indsats til i enkelte tilfælde at legitimere dansk inspirerede foranstaltninger er et alvorligt spring. Flere forskeres opfattelse af de grønlandske politikeres rolle nærmer sig efter min mening det diskriminerende. Det antages i dag uden diskussion, at udviklingen i Grønland i sin helhed er presset ned over den grønlandske befolkning, men det er en sandhed med visse modifikationer. Eksempelvis var nedsættelsen af såvel G-60-udvalget som af hjemmestyre-udvalget og hjemmestyrekommissionen affødt af grønlandske politiske initiativer.

I 60'erne var der et stærkt grønlandsk pres for »normalisering«, et krav der var skabt af grønlændernes ønske om at blive ligestillet med danskere. Et typisk eksempel på denne tendens var forhandlingerne i Landsrådet om lærlingelovens indførelse i 1961. Fra administrationens side blev Landsrådet gjort opmærksom på, at den danske lærlingelov, der bygger på århundredgamle danske laugstraditioner, næppe var særlig egnet for Grønland, hvor der knapt nok fandtes en mesterstand. Landsrådet vedtog dog at anbefale indførelsen af lærlingeloven, og blev heri støttet af Grønlands Arbejdersammenslutning, der blandt andet bemærkede »Hvad der er godt nok for

danske håndværkere er også godt nok til os«.

Selv har jeg over en halv snes år ført forhandlinger om investeringsplaner med kommunalbestyrelserne overalt i Grønland, og det normale under disse forhandlinger har været, at vi som repræsentanter for den danske administration er blevet stillet over for forståelige ønsker og krav om flere boliger, skoleudvidelser, kajanlæg etc. Men det var normalt ikke os, der pressede udviklingen ned over kommunalbestyrelserne under disse forhandlinger.

13. Er den danske Grønlandspolitik slået fejl?

I dag er det ved at blive et dogme, at den danske politik i Grønland er mislykket, og mange danske går i den anledning rundt med et skyldkompleks over for grønlænderne. Mon ikke det er for tidligt at drage endelige slutninger om den indsats, der i de sidste 30 år er gjort i det tidligere koloniområde? Hvem ved, om ikke fremtidens historikere vil vurdere denne epoke anderledes. Ganske vist kan der peges på mange mangler i dagens Grønland, men der har så sandelig også været positive træk i udviklingen.

13.1. Fremgang og problemer

Det er ubestridt, at Grønland i de sidste 30 år har oplevet en enorm materiel fremgang. Levestandarden er hævet betydeligt, boligmassen er udvidet og forbedret, den engang så forsømte folkeskole er nu færdigudbygget, produktionen er steget, driftige fiskere investerer i store rejekuttere, sundhedstilstanden er forbedret, og levealderen er fordoblet.

Musik, sang og digtning med grønlandsk udgangspunkt og tekst blomstrer som ingensinde før. Billedet af Juaaka er taget ved urankonferencen i København. (Fot.: Lars Toft Rasmussen).

Ikke alene på det materielle område er der sket fremskridt. Grønland har i 70'erne oplevet et politisk gennembrud, hvor en ny generation af grønlandske politikere har forhandlet sig frem til hjemmestyre.

Også på den kulturelle front sker der noget. Interessen for grafik og skulptur er stigende. Musik, sang og digtning med grønlandsk udgangspunkt og tekst blomstrer som ingensinde før. Nyligt kunne man i et københavnsk dagblad læse denne overskrift »Grønlandsk musik i rivende udvikling«, og grønlandske kunstudstillinger er ved at blive et hverdagsfænomen.

Men er denne unge generation af driftige fiskere, politikere og kunstnere ikke netop et resultat af den udvikling, som startedes i 1950? Bør hjemmestyrets

indførelse ikke betragtes som en frugt af en lang indsats snarere end en reaktion mod en mislykket politik?

Udviklingen har ganske vist haft alvorlige skyggesider. Grønland er blevet et klassesamfund med store sociale forskelle. Kriminalitet, spiritussalg og kønssygdomme var vel kendt før nyordningen, men var ikke som i dag en svøbe for det grønlandske samfund.

Det alvorligste problem er vel nok, at den grønlandske velfærd i det væsentlige er skabt ved danske kapitaloverførsler og ved dansk arbejdskraft med det resultat, at det grønlandske samfund i dag er afhængig af en årlig kapitaloverførsel på 1 1/2 mia. kr. samtidig med, at 5000 danskere er beskæftiget på det grønlandske arbejdsmarked.

De problemer, som beskrives i det

følgende, skyldes næppe dansk »imperialisme« men snarere de velmente bestræbelser på at leve op til det ambitiøse mål: at gøre Grønland til en ligestillet del af Danmark. At Grønland først og fremmest er et udviklingsland, er i nogen grad blevet ignoreret. Derved har man undervurderet de menneskelige problemer, der udspringer af kultursammenstødet, industrialiseringen og moderniseringen i øvrigt. Den debat om udviklingsstrategier, der i de sidste 20 år har fundet sted indenfor u-landsforskningen, har kun i ringe grad præget Grønlands-politikken – uden at jeg på indeværende tidspunkt tør drage den konklusion, at politikken af den grund har været mislykket.

13.2. Glemte vi at tage grønlænderne med?

Tilstedeværelsen af mange tusinde danske i Grønland har nok været en af de hårdeste belastninger i det dansk/grønlandske forhold. I forhold til befolkningstallet ville det svare til, at Danmark ved modtagelsen af Marshall-hjælpen umiddelbart efter den 2. verdenskrig var blevet invaderet af 450.000 amerikanske eksperter og arbejdere, der skulle bistå os med vort lands udvikling. Uanset hvor korrekt disse amerikanere havde optrådt, ville de have været en belastning for samfundet, og det kan da heller ikke undre, at mange grønlændere og ikke mindst den unge generation er godt trætte af danskerne, uanset at dette normalt ikke manifesterer sig i et såkaldt »danskerhad«.

Selv om den erhvervsaktive del af den grønlandske befolkning næppe alene kunne have gennemført de omfattende

reformprogrammer – over halvdelen af den grønlandske befolkning var dengang under 19 år – er det nærliggende at rejse spørgsmålet, om det ikke havde været muligt at undgå en så kraftig invasion af danske. En del af svaret ligger antagelig i forsømmelserne på erhvervsuddannelsesområdet.

Problemet opstod allerede i forbindelse med den første Grønlandskommission fra 1948, som nærmest opfattede den indsats, der var behov for som et »crash program«, der skulle afhjælpe de værste mangler i samfundet. Når den relativt kortvarige opbygningsperiode var slut, skulle det grønlandske samfund falde tilbage til den sædvanlige erhvervsrytme om end på et højere niveau. Derfor gjaldt det om at fastholde befolkningen i de traditionelle erhverv fangst og fiskeri og holde dem fra bygge- og anlægssektoren, for ikke at risikere at mange grønlandske bygningsarbejdere blev kastet ud i arbejdsløshed, når opbygningsperioden var slut.

At dette var en fejlvurdering, kan de fleste se i dag. Det er en af årsagerne til, at der til stadighed har været mangel på faglært grønlandsk arbejdskraft. Grønlandskommissionens betænkning negligerede i øvrigt ikke helt den faglige uddannelse. Betænkningen indeholdt et forslag om opførelse af en teknisk skole, men det er kendetegnende for udviklingen, at først i 1970 blev en grønlandsk fagskole indviet – 20 år efter kommissionens forslag!

Nu kunne man forestille sig, at de mange danske ville være travlt optaget af at uddanne deres grønlandske efterfølgere. Men sådan fungerede systemet

ikke. Arbejdspresset var stort, og de fleste udsendte havde besvær nok med at klare deres egne opgaver. Der blev kun ringe tid til instruktion af grønlandske medarbejdere. Et tilbageblik viser, at det navnlig har været den pædagogiske indsats – taget i bredere forstand – det har skortet på i udviklingen. Eksempelvis anbefalede Landsrådet og Grønlandsrådet gentagne gange, at der blev ansat konsulenter til at vejlede grønlandske fiskere, handlende, entreprenører og andre erhvervsdrivende, men først i de allerseneste år er der oprettet en grønlandsk konsulenttjeneste med et ret sparsomt personale. Sådanne forhold er ikke enestående. Dem møder man i de fleste tidligere koloniområder, fordi uddannelsen i praktiske fag prioriteres langt under den boglige uddannelse, samtidig med at planlæggerne sjældent indleder en dialog med dem, de planlægger for.

Den nuværende leder af det grønlandske socialvæsen, landsstyremedlem Moses Olsen, skrev i 1970 i et åbent brev i »Information« til danskerne følgende: »I har sandsynligvis misforstået jeres rolle, som egentlig skulle være af rådgivende og vejledende karakter, og i stedet er I gået hen og blevet bestemmende og opbyggende«.

13.3. Danskerne bliver for dårligt forberedt

At de mange danske har været en belastning for det grønlandske samfund, skyldes også, at de er blevet for dårligt forberedt til opholdet i Grønland. Mens eksperter og frivillige, der sendes til u-lande, gennemgår et længere forberedelseskursus, får danske, der skal arbejde i Grønland, kun et nødtørftigt ugekur-

sus, og det gælder endda kun en begrænset del af dette personale. Denne fremgangsmåde forsvares med, at Grønland på så mange måder er påvirket af dansk kultur, og derfor er det ikke så fremmedartet for en dansker at opholde sig i Grønland, som det ville være at leve i et afrikansk eller asiatisk land.

I 1975 afgav et ministerielt udvalg en betænkning vedr. uddannelse af personale, der udsendes til Grønland, men dens mange forslag om en forbedret forberedelse af de danske er endnu ikke blevet realiseret.

13.4. Privatiseringen

Mange danske, der kom til Grønland på udsendte kontrakter, så chancen ved at slå sig ned som private erhvervsdrivende. De tilførte som nævnt ikke Grønland kapital, og deres faglige know-how var i mange tilfælde begrænset. Det blev således ikke den privatisering, som man antagelig forestillede sig i Grønlandskommissionen, nemlig at kapitalstærke danske med erfaring og know-how inden for visse områder (specielt fiskeriet) ville medvirke til at udvikle den grønlandske produktion og oplære grønlænderne i det moderne erhvervslivs metoder.

På baggrund af den beskrevne danske dominans inden for den private sektor i Grønland må det være forsvarligt at konstatere, at privatiseringen har været en fejltagelse, idet den kun i begrænset omfang har aktiveret grønlænderne i erhvervslivet. For byggesektorens vedkommende er det påvist i en nylig udkommen afhandling *Byggeri i Grønland*, at privatiseringen af byggesektoren hver-

»I har sandsynligvis misforstået jeres rolle, som egentlig skulle være af rådgivende og vejledende karakter, og i stedet er I gået hen og blevet bestemmende og opbyggende«, skrev Moses Olsen 1970 i Information. (Tegning: Ole Johannessen).

ken økonomisk eller teknisk har været til fordel for Grønland, og det anbefales, at byggesektoren »afprivatiseres«.⁴

13.5. Hvorfor slog andelstanken ikke igen?

Det kan undre, at andelsbevægelsen ikke spiller en større rolle i Grønland – ikke mindst i betragtning af, at Danmark i sin bistandspolitik går stærkt ind for at fremme andelstanken i u-landene, og uanset at det lige siden Hedtoft er blevet sagt, at andelstanken var et egnet middel til at løse de grønlandske erhvervsproblemer.

Der er nok to væsentlige årsager til, at andelsbevægelsen kun har haft begrænset succes i Grønland. De store statslige serviceinstitutioner, KGH og GTO har fungeret som et forsyningsmæssigt og teknisk sikkerhedsnet under den grøn-

landske befolkning. Der har ikke været nogen stærk udfordring til selv at tage et initiativ. Når alt kommer til alt, er det lettere at lade staten sælge, end selv at skulle etablere en butik. Oprettelsen af et andelsforetagende i Grønland kræver en klar grønlandsk bevidsthed om selv at ville gøre en indsats.

Hertil kommer, at politikerne er gået rundt om problemerne som katten om den varme grød. Der har været tradition for en tværpolitisk samling om Grønlandsproblemerne, og derfor har man bestræbt sig på at hænge ideologien i garderoben, når der har været Grønlandsproblemer på dagsordenen. Det har blandt andet resulteret i, at andelsbevægelsens tilhængere har været tilbageholdende i deres argumentation, og resultatet er blevet en ret pragmatisk erhvervs politik i Grønland, hvor man

har vaklet mellem privatkapitalistisk drift, andelsforetagender og statsdrift. Først ved hjemmestyrets indførelse synes andelstanken for alvor at skulle slå igennem i Grønland.

13.6. Uddannelsespolitikken

Som i andre tidligere koloniområder har uddannelsespolitikken været stærkt præget af moderlandets normer. Dansk sprog og danske læseplaner har domineret folkeskolen og den faglige undervisning. Medens undervisningssproget i kolonitiden i de små klasser var grønlandsk, opstod der i slutningen af 50'erne en tro på, at det ville fremme børnenes uddannelse, hvis de straks fra skolestarten blev undervist på dansk. Denne ordning blev indført med forældrenes fulde støtte i tillid til, at en god uddannelse ville sikre deres børns fremtid. I løbet af nogle år rejste der sig ud fra pædagogiske og nationale motiver en reaktion mod denne ordning, men manglen på grønlandssprogede lærere hindrede, at alle grønlandssprogede børn kunne blive undervist på deres modersmål. Først i sidste halvdel af 80'erne vil skolen råde over tilstrækkeligt mange grønlandssprogede lærere.

Tanker om at ændre undervisningsplanerne, så de i højere grad blev tilpasset det grønlandske samfunds behov, er næsten altid blevet mødt med indsigelser om, at en afvigelse fra danske normer ville sænke standarden. Om dette siger den franske u-landsekspert René Dumont i sin bog *False start in Africa*, at det er latterligt at mene, at alt hvad der ikke absolut er i overensstemmelse med europæiske (franske) normer kun kan

Både grønlandske og danske politikere fandt, at koncentrationspolitikken havde for store menneskelige omkostninger. (Tegning: Ole Johannessen).

betyde en sænkning af undervisningens standard. Analogien til dansk-grønlandske forhold er nærliggende.

13.7. Koncentrationspolitikken

En af de alvorligste indvendinger mod Grønlandspolitikken har været rettet mod G-60-udvalgets forslag om at koncentrere størsteparten af investeringerne i de største byer, specielt i det isfrie område i Midtgrønland. Formålet var at sikre helårsbeskæftigelse og en bedre offentlig service med hensyn til skoler, sygehuse etc.

Denne politik mødte voldsom modstand fra store dele af bygdebefolkningen, der ikke var interesserede i at flytte til byerne. Mod slutningen af 60'erne førte denne modstand til politiske resultater, og en større del af investeringerne overførtes til bygderne. Det er imidlertid forkert, når det hævdes, at

denne ændring af investeringspolitikken var en følge af nedskæringerne. Afsvækkelsen af koncentrationspolitikken var resultat af et voksende pres fra grønlandske og danske politikere, der fandt, at politikken havde for store menneskelige omkostninger.

Et væsentligt argument i debatten omkring bygderne er gået ud på, at man dér har bevaret en grønlandsk livsform, som er gået tabt i de danificerede byer. Det er imidlertid et argument, som repræsentanterne for de større bygder ikke viser megen forståelse for, idet de under investeringsforhandlingerne ønsker »bystatus«, uanset om dette skulle medføre en ændring af deres traditionelle livsform. En udbygning af bygderne må imidlertid foregå i et langsomt tempo, hvis det grønlandske samfund skal udvikles på egne præmisser.

13.8. Tempoet i udviklingen

En af de væsentligste grunde til, at grønlænderne har haft svært ved at følge med i udviklingen, har været det stærke tempo, hvori reformerne er gennemført. I dagens Grønlandsdebat er det et hyppigt omkvæd, at udviklingen er gået for stærkt. Det må imidlertid ikke glemmes, at en væsentlig årsag til det forcerede tempo har været den befolkningsekspllosion, som startede med indførelse af det forbedrede sundhedsvæsen i begyndelsen af 50'erne. Fra 1950 til 1970, altså på 20 år, fordobles befolkningen, og det har stillet krav til institutionspladser, skoler og nu, hvor de store årgange er blevet voksne, også til boliger og arbejdspladser.

Men dertil kommer også utålmodigheden hos den grønlandske befolkning, der ved grundlovsændringen i 1953 havde store forventninger om en højnelse af deres levestandard og en forbedring af forholdene i almindelighed. En hurtig gennemførelse af investeringsopgaver er ofte blevet prioriteret højere end muligheden for at indsætte grønlandsk arbejdskraft på disse opgaver. Som et friskt eksempel kan nævnes anlæggelsen af den nye flyveplads ved Godthåb – et projekt til omkring 100 mill. kr. Her påviste Grønlandsrådets sekretariat, at man ved at strække opgaven over 5–6 år kunne sikre, at grønlandsk arbejdskraft fik mulighed for optræning og lønnet arbejde ved dette byggeri. Men et flertal af de danske og grønlandske politikere fulgte en indstilling fra trafikudvalget om at opføre flyvepladsen i hurtigt tempo i løbet af 3 år. Dette lykkedes takket være en meget effektiv teknisk indsats med anvendelse af store entreprenørmaskiner og udsendt arbejdskraft. Til gengæld fik det grønlandske samfund kun meget ringe andel i de 100 mill. kr.

Det er stadig, som om man i Grønland ikke rigtig fatter, at der er en sammenhæng mellem den fart, hvormed man gennemfører investeringer og de muligheder, grønlænderne har for selv at komme med i legen.

13.9. Afvandringen

I slutningen af 60'erne så politikerne med nogen bekymring på de fortsat stigende kapitaloverførsler til Grønland. Samtidig rejste der sig tvivl om, hvorvidt landets hovederhverv, fiskeriet, på

længere sigt ville være i stand til at skaffe lønsom beskæftigelse til den hurtigt voksende grønlandske befolkning.

Da der dengang var gode beskæftigelsesmuligheder i Danmark, opstod tanken om at give nogle grønlændere mulighed for at afvandre til Danmark under organiserede forhold. Det formuleredes i perspektivplanen således:

Der er derfor rejst det spørgsmål, om tiden ikke er inde til at overveje en alternativ Grønlandspolitik, hvorefter befolkningens størrelse gradvis søges stabiliseret ved nedbringelse af fødselstallet og gennem afvandring.

Tanken blev drøftet uden større dramatik i grønlandske kredse, og selv en oprigtig nationalist som Moses Olsen kunne i en kronik i Berlingske Tidende i maj 1970 skrive følgende:

Der må her straks siges, at en vis afvandring uden tvivl vil finde sted på længere sigt, allerede af den grund, at der må være grænser for hvor mange mennesker, der med rimelig eksistensgrundlag kan leve i Grønland. Det vil være urealistisk at lukke øjnene for dette, selv om det må være det allersidste, man griber til. Der må ikke finde en massiv udvandring sted som følge af en forfælt Grønlandspolitik!

For at tankerne om en begrænset afvandring ikke skulle skabe misforståelser

omkring målsætningen i øvrigt, hed det videre i perspektivplanlægningen:

Den problemstilling, der er rejst med hensyn til delvis afvandring til Danmark, bør ikke tilsløre den kendsgerning, at perspektivplanlægningen sigter mod udbygningen af et funktionsdygtigt grønlandsk samfund. På grund af usikre erhvervsmuligheder og de stadig voksende kapitaltilskud søges befolkningen ganske vist stabiliseret på et lavere niveau end tidligere antaget, men såfremt planerne gennemføres, skulle der i 1985 findes et facetteret grønlandsk samfund med et indbyggertal på godt 55.000 eller 19 pct. flere end i 1970.

Uanset denne udtalelse kan man i bogen *Grønland – imperialisme med dansk ansigt* læse følgende bemærkninger:

I 1970 i perspektivplanen for Grønland blev fiskeriet officielt opgivet sammen med koncentrationspolitikken, i stedet for hvilken en aktiv udvandringspolitik til Danmark som løsning på arbejdsproblemet trådte.

Og det tør man påstå om en plan, der foreslog investeringer på 425 mill. kr. til udvikling af det grønlandske fiskeri i perioden 1971–1985!

Med den voksende arbejdsløshed i Danmark og efter hjemmestyrets indførelse er talen om organiseret afvandring forstummet. Til gengæld finder der en nedsivning sted af unge grønlændere

til Danmark, en foreteelse der skaber problemer for såvel det grønlandske som det danske socialvæsen.

13.10. *Standarden*

Takket være at Grønland med grundloven i 1953 blev en del af Danmark, er udbygningen af den offentlige sektor sket i en standard, der stærkt nærmer sig den danske – altså i en meget høj standard. Derved adskiller de grønlandske bebyggelser sig fra tilsvarende andre steder i arktiske områder (Alaska, Canada, Sibirien). Der har lejlighedsvis været rejst kritik af, at man har udbygget i en standard, der ikke svarer til landets økonomiske formåen.

13.11. *Grønland – et u-land?*

Det er påfaldende, at Grønlandspolitikken altid har været uden forbindelse med Danmarks bistandspolitik i øvrigt. Der har indtil de seneste år været et jerntæppe mellem Grønlandsadministrationen og Danida, og det uanset at en række problemer i u-landene og i Grønland er parallelle. Det er diskuteret frem og tilbage, om Grønland er et u-land, men givet er det, at visse karakteristika har Grønland fælles med u-landene. Det gælder således det lave uddannelsesniveau, mangelen på igangsættere og ledere (management og entrepreneurship) og den ubetydelige egenkapitaldannelse.

På andre områder adskiller Grønland sig fra u-landene: ved den meget høje kapitalimport, den højere levestandard, den udbyggede infrastruktur, den bedre offentlige service og fraværet af analfabetisme i snævrere forstand.

Alligevel er det at beklage, at der ikke har været et større samspil mellem danske u-landskredse og Grønlandstjenesten. Det ville utvivlsomt have givet en inspiration til alle parter. Som Niels Højlund skriver i sin bog *Krise uden alternativ*:

Grønlandsarbejdet gik glip af de incitamenter til nytænkning og traditionelle løsninger, som kunne være kommet fra de folk, der arbejder med udviklingsproblemer, og på den anden side var der altså ingen i u-landsarbejdet, der kom til at nyde godt af de eneste erfaringer med et tidligere koloniområdes udviklingsproblemer, vi har haft, inden for vort eget lands og vor egen forståelses horisont. Det har sikkert været til skade for begge parter. Og muligvis også for grønlænderne. De kunne have fået chance for en mere realistisk erkendelse af deres situation ved sammenligning med andre. Mærkeligt nok har emnet været så godt som tabu i den lokale debat i Grønland.

14. *Kan hjemmestyret danne udgangspunkt for en udvikling på grønlandske betingelser?*

14.1. *Begrænsninger*

For at besvare dette spørgsmål må man først gøre sig klart, hvilke begrænsninger, der ligger for hjemmestyrets handlefrihed.

Grønlands befolkning lever i et område, der med hensyn til klima og ressourcer er på grænsen af de menneskelige eksistensmuligheder.

Der har lejlighedsvis været rejst kritik af, at man har udbygget i en standard, der ikke svarer til landets økonomiske formåen. (Fot.: Mogens S. Koch, Sukkertoppen).

Grønland savner ressourcer. Mulighederne for at finde og udnytte olie, mineraler og vandkraft er endnu så tvivlsomme, at de i øjeblikket må lades ude af betragtning. Afgørende betydning for den grønlandske økonomi kan disse ressourcer tidligst få i slutningen af 80'erne, men de kan på den anden side blive afgørende på længere sigt.

Grønland er i kraft af sin geografiske placering tæt ved USA og Canada og som en del af det danske rige snævert knyttet til den vestlige verden, hvilket for øjeblikket manifesterer sig ved medlemskab af NATO og EF. Selv om hjemmestyret muligvis løsner Grønland fra EF, vil grønlænderne dog fortsat være påvirket af Fælles-

markedet, så længe Grønland er tilknyttet Danmark. Og selv om man forestillede sig Grønland løsnet fra EF, ville det dog et langt stykke være en formel løsgørelse på grund af Grønlands store afhængighed af sin udenrigshandel.

Dertil kommer det helt afgørende bånd for hjemmestyrets handelfrihed, der ligger i, at det grønlandske samfund er afhængig af en årlig kapitaloverførsel på 1,5 mia. kr. fra den danske stat til drift og anlæg inden for det grønlandske samfund.

Den teoretiske mulighed foreligger, at der gøres så gode fund af mineraler (eksempelvis olie), at det muliggør Grønlands økonomiske uafhængighed af den danske stat. Men hvad enten

Enhver igangsættelse af en virkelig kapitalgivende produktion vil næppe samtidig kunne tilgodese grønlandernes interesser. Udsigten fra Kvanefjeldet er fotograferet af Lars Toft Rasmussen.

det drejer sig om oliefund, vandkraft eller de konstaterede mineralforekomster af jern, uran, molybdæn etc., vil en udnyttelse kræve meget store investeringer og tilkaldelse af en hærskare af fremmede eksperter og specialarbejdere. Det betyder, at Grønland i givet fald vil blive afhængig til anden side. Dertil kommer, at udnyttelsen af grønlandske mineralforekomster og af vandkraften vil skabe problemer af økologisk, kulturel og socialpsykologisk art.

Det er derfor vanskeligt at komme uden om den konklusion, som en projektgruppe ved Ålborg Universitetscenter i maj 1977 nåede til, nemlig at mulighederne for en udvikling på grønlandske betingelser ikke ser sær-

lig gode ud, idet enhver igangsættelse af en virkelig kapitalgivende produktion næppe samtidig vil kunne tilgodese grønlandernes interesser.⁵

14.2. Muligheder

Selv om hjemmestyret således må se sin handlingsfrihed begrænset, vil der dog være mulighed for på relevante områder at dreje udviklingen i en mere grønlandsk retning.

Hjemmestyret har eller vil i de allernærmeste år overtage en række vigtige samfundsområder, såsom kommunalforvaltningen, opkrævning af skatter og afgifter, landsplanlægning, folkeskolen og erhvervsuddannelsen, arbejdsmarkedsforhold, erhvervsforhold i øvrigt, herunder statens fiskeri- og produktionsvirk-

somhed og det sociale område. Senere skal hjemmestyret overtage vareforsyningen, den interne passager- og godsbefordring, miljøbeskyttelsen og sundhedsvæsenet.

14.3. Erhvervspolitikken

Trods påstandene om at Grønland er solgt til kapitalen, er erhvervslivet for omkring 50 pct.s vedkommende stadig på offentlige hænder. Det gælder de store fiskeindustrier, trawlerne, skibsværfterne og en række større supermarkeder – altså de største arbejdspladser i landet. I de byer, hvor Den Kgl. Grønlandske Handel ikke har supermarkeder, findes der andelsbutikker.

Siumutpartiet, der er indehaver af regeringsmagten, går ind for en erhvervsudviklingspolitik, der primært sigter mod at udnytte landets levende ressourcer, de såkaldte grønlandske produkter, og det vil sige at støtte fangst- og fiskerierhvervene. Siumut mener, at olieudvinding og minedrift kan forstyrre de oprindelige erhverv og kan vælte livsrytmen i de grønlandske lokalsamfund. De kræver milliardinvesteringer, som vil give de multinationale selskaber urimelig stor indflydelse og skabe yderligere udenlandsk dominans i Grønland, siges det i Siumuts program. Siumut udelukker dog ikke råstofudvinding, når det finder sted i nøje balance med det grønlandske arbejdsmarked og det grønlandske samfunds behov under skyldig hensyntagen til miljøet. Det grønlandske landsstyre er i dag navnlig interesseret i at fremme udviklingen af vandkraft og af kulressourcerne.

Udnyttelsen af mineralforekomsterne skal som nævnt ske i et snævert samarbejde med den danske stat. Selv om det skulle lykkes grønlænderne med tiden at få fuld rådighed over ressourcerne, vil de næppe kunne klare sig alene uden forhandlinger med de multinationale selskaber. Der ligger imidlertid en mulighed i at søge bistand hos FNs »resources and transport division«, der siges at råde over nogle af verdens bedste eksperter på de forskellige områder inden for kortlægning af ressourcer.

Siumutpartiet går ind for en overordnet økonomisk politik, der støtter fællesskabstanken ved på andelsbasis at løse de erhvervsmæssige opgaver i Grønland og prioriterer støtte til grønlandske selskaber med et bredt grundlag i den grønlandske befolkning sigtende mod en bred erhvervsudvikling i bygd, by, kommune og region. Partiet ønsker i den anledning at indføre en lovgivning, der i særlig grad støtter andelsvirksomhed i Grønland.

Ved overdragelsen af de store fiskeindustrier, trawlerne og erhvervsstøttefonden vil hjemmestyret være i stand til at kontrollere udviklingen inden for fiskeriet. Dertil kommer, at Den Kgl. Grønlandske Handels butikker og brugsforeningerne er prisførende, og når hjemmestyret overtager ansvaret for forsyningsvirksomheden, må det være muligt at få et samarbejde i gang mellem de tidligere KGH-butikker og andelsbevægelsen for derigennem at sikre de grønlandske forbrugeres interesser.

Mulighederne inden for fiskerierhvervet synes bedre end i 70'erne. Hvis det lykkes hjemmestyret at håndhæve 200

sømløs-fiskerigrænsen for fiskeriinteresser og at få udlignet forskellen mellem de profitable lakse- og rejefiskerier og det underskudsgivende torskefiskeri eksempelvis gennem pålæggelse af en eksportafgift, vil det være muligt at drive et rentabelt fiskerierhverv i Grønland. Men et eventuelt overskud fra dette erhverv vil langt fra kunne dække det tilskud, som årligt ydes til Grønland af den danske stat.

Det er iøvrigt bemærkelsesværdigt, at det nye hjemmestyre satser på fiskerierhvervet som Grønlands hovederhverv. Det fortsætter den linie, som er lagt i de store kommissioner og gennem Grønlandsrådets og Landsrådets hidtidige arbejde. Det viser, at grønlænderne ikke er enige i den kritik, der fra dansk side er rettet mod den ensidige erhvervsudvikling i Grønland.

Hjemmestyret står imidlertid med meget store beskæftigelsesproblemer. Der skal ifølge de foreliggende prognoser skaffes et meget stort antal arbejdspladser i de kommende 10 år. Derfor er der al mulig grund til at overveje alternative produktionsmuligheder. Det har allerede i flere år været forsøgt, ikke mindst inden for Grønlands Tekniske Organisation, hvor man har gennemgået en række muligheder for inden for byggesektoren at finde nye beskæftigelsesmuligheder. Det er imidlertid vanskeligt at skabe en hjemmemarkedsproduktion, der kan konkurrere med storproduktion udefra, men i kraft af besejlingsmonopolet skulle der være mulighed for hjemmestyret for at beskytte en hjemmeproduktion ved pålæggelse af afgifter og gennem en fornuftig fragsatspolitik.

14.4 Uddannelsessektoren

Også inden for uddannelsen har hjemmestyret mulighed for at præge udviklingen i en mere grønlandsk retning. Der er fra folketingets side kun stillet ganske få krav til det grønlandske skolevæsen. Det drejer sig om 9 års undervisningspligt, om befolkningens ret til gratis undervisning i folkeskolen og gratis undervisningsmaterialer. Indholdet af folkeskolen er det overladt til grønlænderne selv at bestemme, og derved skulle der være mulighed for at undgå de urimelige krav der tidligere har været stillet til de grønlandske elever f.eks. i skoleloven af 1967, hvorefter grønlænderne var nødt til at læse tysk i realklasserne til trods for, at de i forvejen havde store problemer med at klare både deres grønlandske og det danske sprog samt engelsk. Det grønlandske sprog vil kunne få forbedrede vilkår, især når skolen i løbet af 80'erne får tilstrækkeligt mange grønlandssprogede lærere.

Men hovedproblemet følger med over i hjemmestyret. Det er trods alt et spørgsmål hvor langt man kan gå i en grønlandisering af skolen, når samfundet allerede er udviklet så stærkt i teknisk og administrativ henseende, at der kræves en række specielle kvalifikationer hos befolkningen for at det kan fungere.

14.5 Arbejdsmarkedet

For så vidt angår arbejdsmarkedet, er der også bedre udsigter end tidligere. I løbet af 80'erne vil Grønland kunne blive selvforsynende med arbejdskraft inden for de væsentligste områder. Samtidig er det omsider lykkedes at få gennemført bestemmelser om de grønland-

I løbet af 80'erne vil Grønland kunne blive selvforsynende med arbejdskraft inden for de væsentligste opgaver. Billedet er fra Bygge- og Anlægsskolen i Holsteinsborg. (Fot.: Mogens S. Koch).

ske myndigheders ret til at udstede arbejdstilladelser, således at det bliver muligt at regulere tilgangen af arbejdskraft udefra. Det store problem bliver som nævnt at skaffe de mange nye arbejdspladser, der er nødvendige i de kommende ti år for at undgå massearbejdsløshed.

14.6 Standarden

Endelig har hjemmestyret muligheder for at udnytte de økonomiske rammer bedre, hvis de er villige til at nedsætte standarden på en række områder. Det kan imidlertid blive svært, idet der er skabt behovskrav i det grønlandske samfund, som det vil være vanskeligt at

afvise. Erfaringerne fra den grønlandiserede kommunalforvaltning tyder ikke på, at der hos de grønlandske politikere er større vilje til at finde nye veje med hensyn til den standard, Grønland udbygges i.

15. Har dansk forskning opgaver i Grønland?

Samfundsforskningen har i de senere år i stigende grad beskæftiget sig med grønlandske forhold. Ved hjemmestyrets indførelse er det derfor nærliggende at spørge, om der også i fremtiden vil være opgaver i Grønland for danske samfundsforskere.

Sandsynligvis får hjemmestyret behov for rådgivning i sine bestræbelser for at nå frem til alternative løsninger. Det er meget begrænset, hvad der findes af grønlandske forskere, og hjemmestyret har endnu ikke en særlig planlægningsafdeling. Der foreligger allerede i de seneste år en række bidrag fra danske forskningsinstitutter vedrørende boligbyggeri, arbejdsmarkedsproblemer, udnyttelse af råstoffer og trafikplanlægning⁶. Anvendt med den fornødne kritiske sans må sådanne afhandlinger kunne blive et værdifuldt supplement til det officielle materiale, som hjemmestyret til daglig arbejder med.

Der er allerede positive tegn på, at hjemmestyret er interesseret i et samarbejde med dansk samfunds forskning, men der er nok grund til at mane til for-

sigtighed. I den aktuelle situation vil behovet antagelig koncentrere sig om de mere konkret betonedede projekter. I betragtning af, at Grønland er et gammelt koloniområde, vil det dog også være fristende at foretage mere generelle studier af forholdet mellem Danmark og Grønland blandt andet for at afprøve de gængse imperialismeteorier, herunder også begrebsparret center-periferi.

Interessen for samarbejdet med dansk samfundsvidenskab vil svinde, hvis forskningen, som det er sket i enkelte tilfælde, får et alt for politisk-agitatorisk præg, og såfremt danske videnskabsmænd er for ivrige efter at presse deres modeller ned over den grønlandske virkelighed.

Forsøg på teorioverførsel kan have interesse – men ikke mytedannelser!

1. Nærværende artikel er omtrent identisk med mit indlæg i »Politica«'s temanummer om Grønland, der udsendtes i december 1980 under titlen »Det Grønlandske Hjemmestyre«. (Politica – 12. årg. nr. 14, 1980, Institut for Statskundskab, Århus).
2. Grønlandsrådets dokumenter nr. 77, 30/70, 23/72 og 27/77.
3. Claus Bornemann, »Bliver den grønlandske arbejder forbigået?« [Tidsskriftet] Grønland, 1960, p. 462.
4. Kr. Kreiner og Axel Gaardslev, *Byggeri i Grønland*, København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne, 1980.
5. Storgruppe 7621 *Erbvervsgrundlaget for selvstyre* Ålborg: AUC, 1977.
6. Se som eksempler Kr. Kreiner og Axel Gaardslev, *Byggeri i Grønland*, København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne, 1980; Peter Bach og Jens Dahl, *Vedr. udnyttelse af råstofferne i Grønland*, København: Danmarks Tekniske Højskole, 1980; Jens Dahl og Karl Johan Lyberth, *Grønlandske emigrantarbejdere*, København: Institut for Eskimologi, 1980; Jørgen Kristiansen, *Persontransport og samfund i Vestgrønland*, Ålborg: Ålborg Universitetsforlag, 1980.